Газета издается на балкарском языке с 1924 года.

Интернет-версия: zaman.smikbr.ru

ЗАМАН

2011 жыл 10-чу декабрь, шабат кюн. № 235 (18906)

Багъасы 3 сомду

КЪАБАРТЫ-МАЛКЪАР РЕСПУБЛИКАНЫ ПАРЛАМЕНТИНИ ЭМ ПРАВИТЕЛЬСТВОСУНУ ГАЗЕТИ ВРЕМЯ ГАЗЕТА ПАРЛАМЕНТА И ПРАВИТЕЛЬСТВА КАБАРДИНО-БАЛКАРСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

Правительство

Берилген онгланы не къадар толу хайырланыргъа

Бу кюнледе гитче эмда орталыкъ предпринимательстволу субъектлерини КъМР-ни Гарантия фондуну юсю бла къырал болушлукъ этилирге боллукъ проектлерине къарагъан комиссияны жыйылыуу болгъанды. Аны КъМР-ни Правительствосуну Председателини биринчи орунбасары Адиб Абрегов бардыргъанды.

Комиссия, Гарантия фонд да Къабарты-Малкъарны Президенти Арсен Каноковну буйругъу бла къуралгъандыла. Бюджетлюкде 654 миллион сом къырал гарантия алыугъа 71 заявкагъа къаралгъанды. Орта кюн а сегиз проект сюзюлгенди. Аладан жетиси РФ-ни Сбербанкны бла, бири да «Евростандарт» банк бла байламлыдыла.

- Бизни бир миллиард 367 миллион сомгъа къырал гарантияла берир онгубуз барды. Ол себепден комиссияны членлери, министрле, бизнесменле да аны не къадар толу хайырланыуну ишин тириллтирге керекдиле,-деп эсгертгенди Адиб Абрегов.

Ол айтханнга кёре, Россей Федерациияны Правительствосуну юсю бла гарантия алыргъа бир да болмагъанча къыйынды. Аны ючюн бизни уллу проектлеribизге кёп тюрлю сынауладан ётерге тюшеди. Къабарты-Малкъарда уа кредитле алгъан тынчды. «Кертиди, кредитте берилген ахча да азыракъды, 26 миллион бла чекленип къалады. Алай гитче эмда орталыкъ бизнес бла кюрешгенлеге ол да иги болушлукъду»,-дегенди Правительствону Председателини биринчи орунбасары. Ол КъМР-ни Экономиканы айнытыу эмда сатыу-алыу министерствосуна къырал гарантияланы юслеринден республиканы адамларына тынгылы хапар билдирип турургъа буюргъанды.

Башында айтханыбызча, 71 проектге къаралгъанды эмда поручительство 4,5 миллион сомгъа этилгенди. Экономика предприятияланы аралarында гарантияла алгъанла былай юлешинедиле: къурулуш-27,8, розница сатыу-алыу-18,9, оптовый сатыу-алыу-18,5, эл мюлк-5,8, халкъны жумушларын жалчытыу-9, производство иш бла кюрешгенле 20 процент чакъылы бир.

Россейни Сбербанкыны Къабарты-Малкъарда бёлюмюню тамата сы Хамидби Урусбиев комиссияны членлерине хар проектни юсюнден да тынгылы хапар айтханды. «Ахча берирни аллында биз заявка бергенлени кредит историяларына къарайбыз, бир тюрлю чурумлары болмагъанлагъа гарантия ахча чырмаусуз бериледи. Предпринимательлеге ишлерин кенгертиуге болушлукъгъа берилген ахча 1,5 миллион сомдан башлап 12 миллион сомгъа жетеди»,-дегенди ол.

ЮСЮПЛАНЫ Галина.

Пресс-конференция

Коррупциягъа къажау кюрешни бир такъыйкъагъа да селейтирге жарарыкъ тюйюлдю

Къабарты-Малкъар Республиканы Экономика эм жамауат къоркъуусузлукъну советини секретары Руслан Ешуогаов пресс-конференция бардыргъанды. Анда ол ООН-ну Генеральный Ассамблеясыны онооу бла жыл сайын 9-чу декабрьде дунияны жамауаты Коррупциягъа къажау кюнню белгилегенин эсгертгенди. Хар къайда да бу хал иш гражданланы эмда къыралны жашаууна не къадар аз хата салыр жаны бла мадарла этилгенлерин чертгенди.

Къабарты-Малкъарда уа бу аманлыкъгъа къажау кюрешни эмда аны жолун кесиуню системасы къуралгъанды эмда ишлейди. Анга къырал властьны битеу органлары да къатышадыла. Право низамны сакълаучу, толтуруучу эмда жер-жерли самоуправлениясы органларына уа энчи магъана бериледи.

Битеу да коррупциягъа къажау кюреш жаны бла онтогъуз норматив право акт къабыл кёрюлгенди. 2010 жылда уа республиканы Экономика эм жамауат къоркъуусузлукъну советинде энчи ведомствола аралы комиссия къуралгъанды. КъМР-ни Президентини администрациясында да программалы ишле къалай бардырылгъанларын сюзген эмда аланы тап халгъа келтиргенбёлюм барды.

Бусагъатда Советде бизнесни бла инвестицияланы къоруулауну, алагъа къыралны жанындан болушлукъ бериуню вопрослары жаны бла ведомстволу аралы комиссия да къурала турады. Аллай комиссияла битеу министерствола, ведомстволада эмда жер-жерли самоуправлениясы органларында да къуралгъандыла.

Республиканы къырал власть эмда жер-жерли самоуправлениясы органларында «Ышанылукъну телефонлары» тохташдырылгъандыла. КъМР-ни Президентини, Правительствосуну приёмнийлеринде эмда Экономика эм жамауат къоркъуусузлукъну советинде, право низамны сакълаучу органларында да «Коррупциягъа къажау телефон хызла» кече, кюн да ишлейдиле.

Андан сора да, къырал властьны толтуруучу органларыны эмда жер-жерли самоуправлениясы органларыны Интернет сайтларында коррупциягъа къажау кюреше аталгъан материалла салынадыла. Асламлы информациясы органлары бу кюреш къалай баргъаныны юсюнден дайым да билдирип турадыла, республиканы министерстволарыны бла ведомстволарыны, право низамны сакълаучу органларыны башчыларыны, къуллукъчуларыны сёлешиулерин, билдириулерин басмалайдыла эмда бередиле.

Ахыры 2-чи бетдеди.

Келишим

Заводну тёгерегинде саулай шахар къураллыкъды

Тюнене Къабарты-Малкъар Республиканы Правительствосу, Германиядан Thyssenkrupp Uhde GmbH, Швейцариядан Uhde Inventa-fischer AG Buhler AG, Россейден «Этана», чекленген жууаплылыгы болгъан UHDE компания, «Вэб Инжениринг» компанияла эмда КъМР-ни Май районуну администрациясы бла бирге ишлеуню юсюнден келишимге къол салгъандыла. Документде таза полимерле чыгъаргъан «Этана» заводну къурулушун бирге бардырыуну юсюнден барады сёз.

Анга къол салырдан алгъа уа КъМР-ни Правительствосуну юйюнде болгъан тюбешиуде премьер-министр Иван Гертер къонакълагъа жюрек ыразылыгын билдиргенди. Завод боллукъ жерде биогюнлюкде инженер инфраструктура салына тургъанын, анга ачхана РФ-ни Инвестицияланы фонду бёлгенин да айтханды. «Бу инвестиция проектге къырал гарантияла бериледиле. Ол да предприятияны къурулушун теркендириуге себеплик этеригине сёз да жокъду», - дегенди ол.

Тыш къураллы къонакъланы атларындан Thyssenkrupp Uhde GmbH компанияны директорлары советини келечиси Альфред Хоффман сёлешгенди. Ол биригиу дунияда бек уллуладан бири болгъанын, бир жылны ичинде аны файдасы 450 миллиард еврогъа жетгенин билдиргенди. «Биз жаланда уллу инвестиция проектлени къолгъа алабыз. Алай кючлю производствогъа къырал власть органла тутхучлулукъ этмеселе, аланы ишлерин бардыргъан къыйынды.

СУРАТДА: Иван Гертер бла Альфред Хоффман келишимге къол салгъандыла.

Суратны **Р. МАМИЕВ** алгъанды.

Ахыры 2-чи бетдеди.

12-ЧИ ДЕКАБРЬ - РОССЕЙ ФЕДЕРАЦИЯНЫ КОНСТИТУЦИЯСЫНЫ КЮНЮДЮ

Баш законну тутхучлулугъу - жамауатны бла къыралны тутхучлулугъуду

Россей Федерацияны 1993 жылда 12-чи декабрьде бардырылгъан битеулю референдумда къабыл этилген Конституциясы жангы къыралны жангы болумун тохташдыргъанды. Болсада аны тюрлемезлик тарых магъанасы анда угъай, кимбиз биз,Россейни халкъы, халкъча, къыралча да дуния сообществода биз не магъананы тутабиз, не муратла салабыз, алагъа къалай жетерге сюеби деген соруулагъа жууапла бергенindеди. Алгъыннгы СССР-де, 90-чы жылланы башында политика,экономика,социальный эмда культура болумланы эсге алсакъ, ол соруулагъа жууап берииню магъанасы айтып айтмазча уллу болгъанды, келир заманны окъуна ала бла байламлы этгендиле.

Аланы бир кесегине Баш законну ал сёзюнде табаргъа боллукъду жууапланы. Ала ючге бёлюнедиле. Биринчиси халкъны юсюнденди, кесин дуния сообществону бир кесегине санагъан, бу Конституцияны бир ниетли болуп къабыл кёрген, кесини жеринде кёп миллетле бла бир къадарлы болуп жашагъан, шёндюгю эмда келир тёлюлени алларында Ата журт ючюн жууаплылыгъын толусунлай сезген халкъны.

Экинчи кесегинде халкъны Конституцияны къабыл этиуюню юсюнден оноону бир ненча тарых сылтауу бла болумлары туура этилгендиле. Ала быладыла: къыралны ёмюрледен бери келген бирлиги, халкъланы тенг эркинликлери, самоопределениясы барысы да къабыл кёрген принциплери, Бизни Ата журтубузну сюерге, аны сыйын эниш этмезге, игиликге,тюзлюкге ийнанырга юйретген, ол багъалы ниетлени бизге насийхат этген ата-бабаларыбызны эсде тутуу.

Ахыры 2-чи бетдеди.

Жазылыу-2012

«Заман» газетни - хар таулу юйюрге

Хурметли окъуучула!

Сиз республикабызда бола тургъан ишлени юслеринден толу хапар алыргъа сюе эсегиз;

сиз ёз халкъыгъызны адамы болгъаныгъызны дайым сезгенлей турургъа кюсей эсегиз;

сиз малкъарлыланы тарыхларыны, культураларыны, тёрелерини эмда адетлерини, аланы бюгюнгю жашауларыны, жетишимлерини эмда проблемаларыны юсюнден кёбюрек билирге итине эсегиз, -

«ЗАМАН» ГАЗЕТГЕ ЖАЗЫЛЫГЪЫЗ.

Аны бетлеринде сиз кёп сейирлик затла табарыкъсыз, ол хар юйюрге да керек болгъанына тюшюнюркюз.

«Заман» газетни редколлегиясы.

Бизни индексибиз - 51532

Республиканы атламлары

Транспорт

Таксистлеге - эркинлик къагъытла

КъМР-ни Транспорт министерствосу такси жумуш бла кюреширге сюйгенлеге эркинлик къагъытланы берип башлагъанды. «Таксини юсюнден» 69-чу номерли Федеральный законну жоруклары на кёре, эркинлик къагъытланы юридический эм физический лицолагъа, аланы заявлениялары на кёре берликдиле. Анда, къырал реестрден выписка, транспорт средствону регистрациясыны юсюнден свидетельство, водительни усталыгъына шагъатлыкъ этген эм автомашинаны техника жаны бла халине къаралып, аны хайырланыргъа эркинлик берген документле болургъа керекдиле. Аны бла бирге, керек болса, лизинг договору да излерге боллукъдуда.

Такси жумушла бла кюрешген предприятиялада къоркъуусузлукъ ючюн жууаплы болгъан специалистле да ишлерге керекдиле. Андан сора, хар кюн сайын транспортну техника халине эмда водительлеге медицина осмотр этерге оборудование бла отоула неда аллай жумушла бла кюрешген организация бла келишимле болургъа тийишлиди.

Бизни республикада битеу таксилени бир тюрсге боягъа дап оноу этилгенди. Алай «шашечкала», таксометрле эм башха энчиликле салырга борчлу этедиле. Жер-жерли администрацияла таксистлеге энчи стоянкала да къурарга керекдиле.

КъМР-ни Транспорт министерствосунда тергегенлерине кёре, республикада 7-10 минг чакъылы такси барды. Аны себепли бу жаны бла кёп иш этерге тюшерикди.

Бизни корр.

Жоралау

Хайырлы ушакъла

Нальчикни 29-чу номерли гимназиясында «Правое дело» Битеуроссей политика партияны Къабарты-Малкъардагъы регион бёлюмю Конституцияны кюнюне арналгъан классланы окъуучулары бла къыралны Баш законуну юсюнден тюбешиуле бардырлыкъды. Аланы аны тарыхы, борчлары, муратлары бла шагъырей этерикди.

Аны къурагъанла окъуучула бла хайырлы ушакъ бардырыргъа, дейдиле. Ахырында уа ала школчуланы классларыны ёз законун жарашдырыргъа чакъыргъандыла.

Светлана СТАРОДУБЦЕВА.

Жангы жылгъа хазырланыу

Баш назы терек

Нальчикде Ленин атлы проспектде Келишиулюкню майданында республиканы баш назы тереги орнатылгъанды. Аны бийиклиги жыйырма метрден улludу, кесин да кёп тюрлю иллюла жасайдыла. Юсюнде тагъылгъан тюрсюнлю чыракъчыкъла кече ол бек узакъдан кёрюнюрча этедиле.

Назы терек жалгъан болгъанлыкъгъа, бек ариуду. Кеси да келир жылны январь айыны ахыр кюнлерине дери турлукъду, нальчикчилени эм шахарны къонакъларын къуундырлыкъды

ХОЛАЛАНЫ Марзият.

Къууанч

Аламат сабий сад

Черек районну Зарагиж элинде жашагъанла сабий садны ачылыуун эртteден бери сакълай эдиле. Аны къурулушуна районну жер-жерли администрациясы бла «Черек-1» ООО-ну башчысы Мокъаланы Руслан ахча болушлукъ этгендиле. Тийресинде майданчыкъны ишлер ючюн, «РусГидро» ООО жюз минг сом бёлгенди.

Школну къатында 650 квадрат метр алгъан эки къатлы учреждение эки жылгъа ишленнгенди. Аны быстыр жууаргъа бла аш этерге энчи отоулары бардыла. Садда алтмыш сабий турлукъду. Мында жыйырма адамгъа да ишчи жер барды. Керекли оборудование, мебель алынгганды. Хар не да бусагъатдагъы излемлеге келишеди.

Аны башчысы Римма Шереужева айтханнга кёре, садны ачылыуна ата-анала бек къууанндыла. Алгъын анала балаларын къоярга болмай, ишлеялмай эдиле неда къуруда къарт ынналадан болушлукъ тилерге тюшгенди. Жашчыкъланы, къызчыкъланы школгъа «Сабий садда юйретиу эм окъутуу» деген программагъа кёре хазырларыкъдыла. Анга кёре ала хар не жаны бла да билим аллыкъдыла.

БЁЗЮЛАНЫ Залина.

Черек районну администрациясыны пресс-службасы.

Билдириу

Къабарты-Малкъар Республиканы Парламентини депутатларыныэслерине

2011 жылда 15-чи декабрьде КъМР-ни Парламентини юйюнде республиканы законла чыгъарыучу органыны кезиулю жыйылыуу бардырылыкъды. Ол 10 сагъатда башланырыкъды.

КъМР-ни Парламентини пресс-службасы.

Шимал Кавказ кюн сайын 2 бет

Гынттылыкъ 3 бет

«Биллячаны» сюедиле, сакълайдыла, къонакъгъа чакъырадыла 3 бет

Кесекледен къалай къутулургъа боллукъду? 4 бет

Заводну тёгерегинде саулай шахар къураллыкъды

Ахыры. Аллы 1-чи бетдеди.

Ол себепден КъМР-ни оноучуларына, республиканы башчысы Арсен Каноковха бизни башламчылыгъыбызны кьабыл кёргени ючюн ыразылыгъымы билдиреме», - деп, Альфред Хоффман «Этана» заводда ишчилени аламы республикада жашагьанла боллукъларын энчи чертгенди.

«Таза полимерле чыгъаргьан «Этана» завод» чекленгген жуаплылыгъы болгъан обществону генеральный директору Сергей Ашинов а Германиядан эм Швейцариядан къонакъла Къабарты-Малкъаргъа экинчи кере келгенлерин эсгертгенди. Ол билдиргенча, предприятияда шёндюгю технологияла хайырланыллыкъдыла, аны себепли ол къудуретге заран ахырда саллыкъ тюйюлдю. «Дагъыда биз энергияны аягьан технологияланы хайырланырыкъбыз», - деп къошханды ол.

Келишимге къол салгъандан сора уа Альфред Хоффман, Иван Гертер эм Сергей Ашинов журналистлени соруларына жууапла бергендиле. Биринчи айтханыча, заводда ал кезиуде шешаланы эгтенде хайырланган гранулят чыгъарыллыкъды.

Заводну къурулуwун 30 айны ичинде битдирирге белгиленеди. «Биз кьыш суучукъ болуучусун да эсге алып, алай тергегенбиз заманны. 2015 жылда продукциябызны чыгъарып башларыгъыбызны шарт айталлыкъма», - дегенди ол.

Иван Гертер а республиканы инвестиция проектлени бардырыуда сынамы уллу болгъанын чертгенди. «Бизде арт беш жылны ичинде кёп проектле башланганларын билесиз, ол санда эл мюлкде, къурулушда да. Болсада бу предприятие уа барындан да уллуду. Республикада иш табалмагьанларыны хатасындан жаш адамла тышына кетип барадыла деген жарсыу барды. Алай бу заводда уа 2,5 минг ишчи жер къураллыкъды. Бизге квалификациялары болгъан ишчиле керекдиле, аланы хакълары да уллу боллукъду. Ол угьай, завод орнатыллыкъ жерде жашау журтла, социальный объектле боллукъдула. Башхача айтханда, аны тёгерегинде шахар къураллыкъды. Ол себепден бу предприятие бизни республикагьа бек магьаналыды», - дегенди ол.

Премьер-министр айтханыча, инженер инфраструктураны ишлетиге, ол санда жолну, суу ызланы да, 1,5 миллиард сом бёлюннгенди, къурулуш кеси уа март айда башланырыкъды.

Сергей Ашинов билдиргеннге кёре уа, заводда Россейни Юг жанында эл мюлк бла кюрешгенлени тара бла жалчытырыкъ продукция чыгъарыллыкъды, андан сора да, текстиль затла этилликдиле. «Бюгюн биз къабыл этген келишимде уа кадрланы жер-жерли администрация хазырларыгъын белгилегенбиз. Аланы окъутуугъа, квалификациялырын ёсдюрюгге биз да болушурукъбуз. Биз РФ-ни Регионлани айнытыу жаны бла министерство бла бардырыгъан тинтиуелге кёре проект жашавда бардырылса, битеу да бирге Россейни Юг жанында 75 минг адамгьа иш къураллыгъы ачыкъланнганды: заводну кесинде ишчилени, продукциябызны ташыгъанланы, аны андан ары жарашдыргъанланы да бирге кьошсакъ», - дегенди ол.

ТИКАЛАНЫ Фатима.

Баш законну тутхучлулугъу - жамауатны бла къыралны тутхучлулугъуду

Ахыры. Аллы 1-чи бетдеди.

Ючюнчюсюнде къыралны жанны Баш законуну хайырындан жашауда бардырыллыкъ муратла белгиленедие.

РФ-ни Конституциясына жаланда норматив право документтеча кьарап кьояргьа жарамайды. Анда жамауатха бла къыралгьа тюзлюкге эллирик адеп-кьылыкъ жолла,мардала кёрпюзтюледиле. Ол Россейни, кёп миллетли, демократиялы федератив праволу къыралныча, политикасы адам улун тынч-ырахат жашау этиуюн эмда аны эркин айныуун жалчытырыкъ онгла къураугьа кьуллукъ этген къыралныча, баш праволу эмда адеп-кьылыкъ жоругъуду.

Баш Закон кьабыл этилген кюнден бери,тарых бла ёнчелегенде, алай кёп заман озмагьанды. Алай ол улуу тюрлениулени, политика,социальный эмда экономика реформаланы, сюд-праволу системаны тохтаушуну кезиую болгъанды. Конституцияны кьыйынлыкъ бла болса да, бизни жашаувбузгьа сингмей кьалмагьан баш болумларыны юслеринден айтсакъ, алагьа адам-жамауат-къыралдеп, ма алай багьа бичегье боллукъду. Сёз ючюн, 2-чи статьясында адам, аны праволары,эркинликлери баш магьананы тутадыла,деп айтылады. Адамны бла гражданинни праволаран бла эркинликлерин кьабыл кёрюу, аланы бузмай сакълау, къорулау къыралны борчуду. Ол жорукъ 17-чи статьяда бегейтиледи. Анда Россейде адамны бла гражданинни праволары бла эркинликлери халкъла аралы правону битеу дуния тюзге санагьан принциплерине бла мардаларына тийишлиликде кьабыл кёрюледиле, адамны эркинликлери андан айырылмазлыкъладыла эмда анга туугьаны бла бирге бериледиле.

Конституция кьабыл этилгени бла бизни жашаубузгьа жамауатны эркинликлери бла байламлы кёп праволу ангыламла, институтла киргендиле: идеология тюрлюлюк, партия кёпчюлюк (13-чю ст.), эркин айырыла (3-чю ст.) эм башхала. Суверенитетни, властны да иеси Россейде жаланда аны кёп миллетли халкъыды, гражданла къыралны оноулармда тюзюнлей эмда кеслерини келечилерини юслери бла къатышыргьа эркиндиле (32-чи ст.), деп да кёрюзтюледи анда.

Биогюнлюкде уа сёз Россейде граждан обществону, правода мурдорланнган конституция болумла кьалай толтурулгьанларына контроль этген, аланы толтурулуларына да ышандыргьан граждан институтлагьа:политика партиялагьа, жамауат организациялагьа, правительствонукъу болмагьан баш магьананы тутадыла,деп айтылады. Адамны бла гражданинни праволаларын бла эркинликлерин къабыл кёрюу, къорулау къыралны борчуду. Ол жорукъ 17-чи статьяда бегейтиледи. Анда Россейде адамны бла гражданинни праволары бла эркинликлери халкъла аралы правону битеу дуния тюзге санагьан принциплерине бла мардаларына тийишлиликде кьабыл кёрюледиле, адамны эркинликлери андан айырылмазлыкъладыла эмда анга туугьаны бла бирге бериледиле.

Конституция кьабыл этилгени бла бизни жашаубузгьа жамауатны эркинликлери бла байламлы кёп праволу ангыламла, институтла киргендиле: идеология тюрлюлюк, партия кёпчюлюк (13-чю ст.), эркин айырыла (3-чю ст.) эм башхала. Суверенитетни, властны да иеси Россейде жаланда аны кёп миллетли халкъыды, гражданла къыралны оноулармда тюзюнлей эмда кеслерини келечилерини юслери бла къатышыргьа эркиндиле (32-чи ст.), деп да кёрюзтюледи анда.

Биогюнлюкде уа сёз Россейде граждан обществону, правода мурдорланнган конституция болумла кьалай толтурулгьанларына контроль этген, аланы толтурулуларына да ышандыргьан граждан институтлагьа:политика партиялагьа, жамауат организациялагьа, правительствонукъу болмагьан баш магьананы тутадыла,деп айтылады. Адамны бла гражданинни праволарын бла эркинликлерин къорулаучу организациялагьа (правону къорулаучу эмда правительствогьа кирмеген халкъла аралы организациялагьа), гражданланы конституция къурулушну зор бла тюрлендирир, Россейде бирлигин бузар, къыралны къоркъуусузлугъуна къоркъуу салыр, сауутланнган формированияла къурар, социальный эмда расалы къаугьала къозгьар муратлары болмагьан башха биригиулерине таяннган обществону тохтаушуну юсюнден барады.

Конституцияны мындан ары болумуну юсюнден арт жыллада тюрлю-тюрлю даулашла барадыла. Бирле экономиканы башха тюрлю къураргьа керекди,дейдиле,башхала властны битеу системасын алышындырыуну излейдиле. Бу проблемадан кьутулуугъу эки жолу да кёрюзтюледи: Россейни къыралны Баш Законун тутхучлу этиу, аны бла бирге уа анга жашауну шартлары излеген тюзетиуле, тюрлениуле кийириу. Биринчисини тюзлюгюн эмда аны Россейге магьаналылыгъын ма бу формула да айтып турады: «Конституцияны тутхучлулугъу - жамауатны тутхучлулугъуду, къыралны тутхучлулугъуду». Баш Законну жангыртып туруу хайырлы тюйюлдю. Ол къыралны тийишлисича айнымагьанаыны неда Конституцияда кемчиликле болгъанларыны шартлыды. Законланы тутхучлулукълары эмда анчылашыныулары къыралны алжасуз айныууну муддорудуу.

Былайда РФ-ни Конституция сюдюню Председатели В.Д.Зорькинни былай айтханын тюзге санайма: «Жамауат алгъа баргьаны кьадар Конституцияны да тюрлендирирге сылтаула кёп чыгъа барадыла... Алай мында да чекле бардыла-бизни кьараны акъгьа айландырыр онгубуз жокъду да. Ол чеклени властны модели, Конституцияны тексти да саладыла». АБШ-ны дайым да юлгюге келтирилип тургьан конституциясыны тутхучлулугъу аны регламентациясыны азлыгъында угьай, Баш Сюд конституция мардаланы хайырлана билгениндеди.

Айхай да, кьыралны Баш Законуну мардалары тюрлендирилирге да боллукъдула, алай конституциягьа тюрлениуле бирминутлукъ политика даража алыр ючюн угьай, жашау кеси кёрюзтюп алай кийиридиле керекдиле. Жангыдан жарашдырыла туруучу законодательстводаны башхалыгъы –ёмюрледен бери да тюрлемей келиюдю. Ма олду къыралны бла граждан обществону шёндюгю эмда келир заманлада айныуларына бек керек болгъан право тутхучлулукъну берген эмда шарт жолланы белгилеген да.

Аз да чуруму болмагьан юридический документ жокъду. Алай Россейни 1993 жылда кьабыл кёрюлген Конституциясы бизге берген хайырын эсге алсакъ, аны РФ-ни къыраллыгьын айнытыугьа уллу кьыйын салгъан документе санаргьа эркинлигибиз барды. Аны ал сёзюнде, статьяларында да къыралыбызгьа, жамауатыбызгьа да тюзлюк бла жашау этергe болушурукъ праволу эмда адеп-кьылыкъ жорукъла кёргюзтюлюпдюле. Сюдле, гражданла, власть органла да кеслерини ишлерин, оноуларын бир зат бла- Конституция бла биринчи кере ёнчелеп башлагьандыла. Аны мардалары жашауда тюзюнлей биринчи кере бардырыладыла эмда хайырланыладыла. Ала болсала, башхалары керек болмай кьаладыла. Конституция бизни бир затха юйретеди: законну билмей эсенг, эркинликлеринг толлукъ тюйюлдюле, кесини эркинликлерини юслериндене билмеген аланы излеген да этмейди.

Болумларыны иги кесеги толтурулмагьандыла деп, Конституцияны терслерге жарамайды. Баш Закон жамауатны бирикдирирге керек болгъан жорукъланы жыймдыгъы, миллет ниет болгъанын ангыларгьа тийишлиди. Ол кёп оюмла эсге алынын чыгъарылгьан документди, аны ол неда башха жорукъларын жаратмагьанла хар заманда да табыллыкъдыла. Нек дегенде аны мурдорун ол неда башха политика ючюлени сейирлерин тутмайдыла, андагъы жорукъла барысына да бирчадыла.

ГЕЛЯХЛАНЫ Абдуллах,
КъМР-ни Конституция сюдюню Председатели, Россей Федерацияны сыйлы юристи.

Коррупциягьа къажау кюрешни бир такъыйкъагьа да селейтирге жарарыкъ тюйюлдю

Ахыры. Аллы 1-чи бетдеди.

Асламлы информацияны органларыны ишлерини юсюнден айтханда, ала коррупцияны болумуна багьа бичиуде энчи жерни аладыла. Газетледе бла телевиденияда бу аманлыкъны кенг халда сюзюуге кёпден-кёп адам къатыша барады.

Коррупциягьа къажау кюрешни ючлендирирге кёллендирир мурат бла Советде ол жаны бла бек иги программаны сайлауну конкурсу бардырылгьанды. Комиссияны членлери, кьуру программалагьа кьарап кьалмагьанлай, министерствода, ведомствола, жер-жерли самоуправленияны органлары коррупциягьа къажау мадарланы жашауда кьалай бардырылгьанларына да багьа бичгенди. Конкурсну итоглары чыгъарылгьан заманда КъМР-ни Урууу эм социальный айнытыу министерствосу толтуруучу власть органланы араларында хорлагьанды. Жер-жерли самоуправленияны органларыны ичинде уа Май район айырмалы болгъанды. Ала ахча саугьала аллыкъдыла.

Аны бла да кьалмай, КъМР-ни Билим бериу эм илму министерствосу студентлени бла школчуланы араларында «Жаш тёлю коррупциягьа къажауду» деген темагьа жазыу ишлерини конкурсун бардырады. Руслан Ешугаов ол ишлени бир кьауумуну качестволары сейир этдиргенлерин чертгенди.

Кесини журналистле бла биринчи тюбешиуюнде Руслан Ешугаов дагьыда быллай шартла келтиргенди: 2011 жылны биринчи жарымында КъМР-ни прокуратурасы, кьыралы властны, жер жерли самоуправлениялы органлары 4100-ден артыкъ норматив-право актха экспертиза этгендиле эмда 180 коррупцияны шарт ачыкълагьандыла. Аланы асламысы кетерилгенди. Бюйлны озгьан он айында уа право низамны сакълауну органла коррупция бла байламлы 246 аманлыкъ ишни ачыкълагьандыла.

Советни башчысы быллар бла тенглешдиргенде коррупциялы ишле азайгьанларын белгилегенди. Республиканы прокуратурасы бардыргьан надзор мадарланы хайырындан кьырал граждан эм муниципальный къуллукъчуланы араларында законодательствогьа бузукълукъ этиу азайгьанын айтханды. Аны сылтауларындан бири, Руслан Шахмгериевични оюмуна кёре, контроль эм надзор этген органланы полномочиялары азайгьанларыды эмда тинтиу мадарланы жангы регламентлери тохташдырылгьанлардыды. Арт бир ненча жылны ичинде, ол айтханнга кёре, тинтиуле бардырыучуланы да саны азайгьанды. Мындан ары правогьа бузукълукъ этилгени бла кьалгьаны, аны хайырланы кьалай кьураргьаны тинтилликди, граждан эм муниципальный кьуллукъчуланы этген право бузукълукъланы мониторинги бардырыллыкъды, сюд следствие ишге анализ этилликди, бюджет ахчаны кереклисинден эсе башха жерлеге хайырланыуну, аны улауну ачыкълау, аллай ишлени жолларын кесиу жаны бла мадарла жарашдырылгьандыла эмда жашауда бардырыладыла. Ала битеу да КъМР-ни Президентини, КъМР-де право низамны жалчытыу жаны бла координация кенгешни эмда Экономика, жамауат кьоркъуусузлукъну советини жыйылыуларында дайым да сюзюледиле.

Коррупциягьа къажау мадарладан бирине социология тинтиуле саналадыла. Битеу да аллай алты кьарау бардырылгьанды. Ала республикада коррупция не халда болгъанын эмда этилген мадарла кьаллай хайыр келтиргенлерин ачыкъларгьа онг бергендиле. Социология соруулану кезиюнде адамланы асламысы власть органла коррупциягьа къажау кюрешни андан да кьаты бардырыргьа керек болгъанларын айтхандыла. Аланы оюмларына кёре, право низамны сакълаучу эмда сюд органла ол кюрешде баш магьананы тутадыла.

Болсада кьабыл этилген норматив актла эмда коррупциягьа къажау амалла толусуллай ишлейдиле деп айтырча тюйюлдю. Бир-бир жерледе бу кюреш атысаны болсун деп алай бардырылады. Кьырал эм муниципал заказла бериуде, кьырал эм муниципал ахча кьалай кьоратылгьанына контроль этиуде, кьырал эм муниципал ырысхы кьалай хайырланылгьанына контроль этиуню кьурауда ол артыкъда бек эсленеди.

Бусагьатда, дегенди Руслан Ешугаов, республикада коррупцияны проблемаларын сюзюу селейгеннге ушап турады, бир -бирледе уа анга сансыз кьарагьанча да кёрюнеди. Сёз ючюн, 2010-2011 жылда «шыныулукъны телефонлары»-ну коррупцияны юсюнден айтып сёлешгенле азайгьандыла. «Толтуруучу власть органланы бла жер-жерли самоуправленияны органларыны коррупциягьа къажау кюрешлери жаланда ала право низамны сакълаучу органла бла бирге ишлеуню тап кьурасала хайырлы боллукъду. Ол ишде граждан обществону себеплик этиую да бек магьаналыды», - дегенди ахырында Советни башчысы.

Анга журналистлени соруулары да кёп болгъанды. Ала барысы да шёндюгю заманны айныууна чырмау этген бек уллу сылтауландан бирини – коррупцияны кьуртууну - мындан ары не мадарлары этилликлерини юсюнден эдиле.

ХОЛАЛАНЫ Марзият.

СУРАТДА: пресс-конференцияны кезиуюнде.

Темир жолну къурулушу – графикден алгъа

Сочини, Адлерни эм аэропортну темир жол бла байламлы этиуню проектин жашауда бардырыугьа жылны аллында берилген инвестицияла 1,7 миллиард сомдан аслам эдиле. 2,7 километр узунлугу болгъан объектни ишлеу графикден алгъа бардырылады, деп айтханды ИТАР-ТАСС-ны корреспондентине Шимал -Кавказ темир жолланы оноучулары.

Къурулушчула эки тоннельни тешиуню, ючэстакаданы ишлеуню, поездле тохтаучу павильонну эм платформаланы, ич коммуникация ызларын толусунлай ишлеп бошагьандыла. Даурланы тыйыучу экранла, байламлыкъ сетьлени чыпынлары, жер тебиулени тохтатырыкъ къурулушланы эм тапландыруу ишлени тамамлагьандыла.

Оборудованияны жарашдырып, жерлерине орнатхандан сора темир жолчула декабрьни ортасында жангы темир жолда электропоездлени жюрютюп сынарыкъдыла. Бу темир жолда поездлени тохтаусуз жюрюулери уа 2012 жылны ортасындан алгъа боллукъ тюйюлдюе.

Тхакушинов экинчи болжалгъа кьаллыкъды

Россейни Президенти Дмитрий Медведев Адыгея Республиканы Къырал Советине –Хасэге - Аслан Тхакушиновну Адыгея Республиканы башчысыны къуллугъуна кандидатныча кёргюзтюрге предложение этгенди. Аны юсюнден Кремльни пресс-службасы билдиргенди.

Субъектни Къырал Совети ыразылыгъын берсе, Тхакушинов республиканы башчысыны къуллугъунда экинчи болжалгъа кьаллыкъды.

Аскер бёлюмлеге - жангы байракъла

Бу жылны ахырына дери Юг аскер округу битеу аскер бёлюмлери жангы юлгюлю аскер байракъла кьоллу боллукъдула. Аны юсюнден ИТАР-ТАСС-ны корреспондентине пресс-службаны начальниги Игорь Горбуль билдиргенди. «Биизни Юг эм Шимал Кавказ округлада, аныча тыш къырлладагьы аскер базаланы территорияларында бёлюмлеге бу жылны ахырына дери жангы юлгюлю аскер байракъладан 24-сю берилликди»,-дегенди ол.

-Округну оноучу кьауумларыны алларында аскер байракъланы эм РФ-ни Президентини грамоталарын Кьара тенгиз флотда, Каспий флотилияда, Краснодар эм Ставрополь крайлада, Ростов областьда, Шимал Осетияда авиабазалада бла аскер бёлюмледе эмда Абхазияда 7-чи аскер базада кьуучнлы халда берликдиле,- дегенди Горбуль.

Джиоева жанлыла «инаугурацияны» бардырыргьа муратлыдыла

Юг Осетияны президентини къуллугъуна экс-кандидат Алла Джиоева жанлыла Цхинвальны майданында болгъан митингде 10-чу декабрьде республиканы президентинича аны «инаугурациясын» бардырыргьа деп оноу этгендие. Аны кьалайда бардырлыкъларын эм аны бла байламлы башха шартла уа айтылмагьандыла.

Аты айтылгьан оппозиционер генерал Анатолий Баранкевич: «Биз 10-чу декабрьге дери турургьа керекбиз. Туралырбызмы?- деп соргьанды жыйылгьанлагьа. Анга «хау» деп жууап этгендиле. «Биз барыбыз да биригинбиз»,-деп чертгенди генерал.

Адамла майдандан кетмегендиле, темир бочкалада отун отла этип жылынадыла. Болум кьаугьасызды.

Автотранспорт жюрюп башлагьанды

Транскавказ автомобиль жолда автотранспорт жюрюп башлагьанды. Алагир районну тауларында хауа болум игиленгенди, кьар юзюлюрге деген кьорукъуу жокъду. Аны юсюнден ИТАР-ТАСС-ны корреспондентине Шимал Осетиядагьы МЧС-де билдиргендие.

Озгьан кюнню ортасында автотрассада кьыйын болум боллукъду, кьар боран жолланы машинала жюрюмезча этерикди, кьар юзюлюрге кьоркъуу барды. Республикада кьыйын болумланы кезиюнде бузукъчулукъ ишлени болдурмаз ючюн, Юг Осетияны бла Россейни араларында чек жабылыпды, деп билдириу этилген эди.

Бандподпольени башчысы къурутулгьанды

Кьарачай-Черкесде бардырылгьан энчи операцияны кезиюнде республиканы бузукъ ишлени бардырып тургьан бандит подпольны башчысы эм аны бла бирге юч боевик жокъ этилгендие. Аны юсюнден ИТАР-ТАСС-ны корреспондентине терроризмге кьажау кюрешген Миллет араны келечиси билдиргенди.

Аны айтханына кёре, «Гочияевни бандит кьауумуна» кьажау энчи операция 7-чи декабрьде Кьарачай районну Кумыш этини тийресинде ингирде бардырылгьанды. ФСБ-ны эм МВД-ны къуллукъчулары ишекли халда бир женгил машинаны тохтатыргьа кюрешгендие, машинадагьы бандитле федераллагьа от ачхандыла.

- Атышыуланы кезиюнде бузукъчуланы автомашиналарында кьаллай болгъаны тохташдырылмагьан чачдырыучу устройство атдырылгьанды, - деп билдиргендие террористлеге кьажау кюрешни Миллет арасында.

Нефть быргъы ызны чачдырыргьа кюрешгендиле

Кимле болгъанлары билинмей кьалгъан бузукъчула «Баку-Грозный» нефть быргъы ызны тюбюне салынгьан чачдырыучу устройствону атдыргьандыла, деп билдиргендие ИТАР-ТАСС-ны корреспондентине республикада МВД-да. Аны хатасындан быргъыда 10-12 сантиметр чакълы бир батыучукъ этилгенди.

Бу бузукъ иш Кьарабудах районну Дагир-Кьала элини тийресиндеги Манасдан 3 километр бир жанында болгъанды. Бу шарт бла байламлы уголовный иш башланнганды, тинтиу ишле бардырыладыла.

Миллет культураны региона аралы фестивалы

Адыгеяда «Чыгъышха кьайтыу – жангыртыугьа жолду» деген ат бла халкъ культураны региона аралы фестивалы башланнганды. Аны баш мураты - Юг эм Шимал-Кавказ федеральный округлада жашагьан халкъланы миллет культураларын айнытыуду, сакълауду, миллет культураланы энчиликлерине намыс этиудю. Фестивальгьа Абхазиядан, Адыгеядан, Кьарачай-Черкесден, Кьалмукъдан, Краснодар эм Ставрополь крайладан, Астрахань, Волгоград эм Ростов областьладан 12 творчестволу коллектив эм 200-ден аслам артист кьатышханды.

Экономиканы файдалы айнытыугьа юйренирикдиле

«Башчылыкъ этиу персоналны файдалылыгъыны жангы концепциясы – Астрахань регионну айнытыуну стимулу» деген ат бла конференция халкъны иш бла жалчытыуну область агентвосунда бардырыллыкъды. «Ол – Волгадагьы шахарда «HR-менеджерлени Юг-регион клубларыны регионла аралы жамауат организацияларыны биринчи ишлери боллукъду», - деп билдиргендие ИТАР-ТАСС-ны корреспондентине Астрахань областьны инвестиция жаны бла айнытыуну агентвосунда. «Проектни баш мураты – башчылыкъ этиуню шёндюгю технологияларын ишге сингдириудю, регионну экономикасын кадрланы кючлерин хайырланыу бла айнытыуду».

Андан ары клубну башчылыгъы бла конференцияла эм тренингле бардырыллыкъдыла. Келе тургьан жылны апрелинде Астраханьда башчылыкъ этиучю къауумну специалистлерини форумларын кьурар мурат банды. Менеджерлени – кадрчыланы клублары Волгоградда, Краснодарда, Дондагьы Ростовда, Пятигорскеде эм Таганрогда файдалы эм жетишимли ишлейдиле.

10-чу ДЕКАБРЬ - САБИЙ ТЕЛЕВИДЕНИЯНЫ КЮНЮДЮ

«Биллячаны» сюедиле, сакълайдыла, къонакъгъа чакъырадыла

Гитчечиклеге китапла, жырла жазгъан литературада, искусствода да бек къыйын ишледен бирине саналгъаны белгилиди. Алагъа аталгъан чыгъармала андан эркин тюйюлдюе.

Бизни республикалы телевиденияда малкъар, орус, къабарты тилледе да этилген сабий бериулени санында «Биллячаны» айырмалыды. Бу материалда газет окъуучуланы аны хазырлагъан къауум да танышдырыргъа сюеби.з.

Сёзсюз, хар телевидение каналны, бериую да кесини энчи борчу, стили да барды. Аланы хазырлай, къараучуну излемин унутургъа жарамайды. Сабийлеге аталгъан бериую жарашдыргъанда ya – бютюнда.

«Къабарты-Малкъар» къырал телевидениянда малкъар тилде «Биллячаны» хар бериуюн къурай, кёп затны эсге алыргъа керек болады. Айтхан сёзюнгю, темангы да къарагъанлаангыларча, ала кеслери да бир тюрлю оюм этерча. Бу ауурлукъ артыкъда бек редакторгъа эм бериую бардыргъанАхыяланы Залинагъа тиеди. Ол а хар заманда да биргесине ишлеген къауумну белгилей, режиссёр Аккайланы Расулгъа бла оператор Тёппеланы Магометге уллу ыразылыгъын билдириучюдю.

Ыйыкъ сайын жангы бериу хазырлагъан не уллу къауумгъа да тынч тюйюлдю. Ала ya, ючеулен болуп, дайым «Биллячада» хар сабийлени, жаныуарланы, жылны кезиулерини, жолну ёттенде жорукъланы, космосну, мультфильмлени бла нарт эпосну жигитлерини, белгили адамланы, байрамланы, дагъыда кёп тюрлю затланы юслеринден хапар билдиргенлей келеديле. Бу ишде малкъар тилде бериулени бла редактору Мишаланы Ахузаны болушлугъу да бек уллуду. Сценарийлени аны бла сюзюп, сюжетлени алай хазырлап башлагъанын айтады Залина.

- **Хар бериуге темаланы уа къалай, къайдан табып тураса? - деп сорама андан.**

- Китапланы окъуп, бериуле бир бирге ушамазча, хар жолдан жангы тема, сабийлеге сейир болур деген затланы табаргъа кюрешебиз, - дейди ол.

Залина, бериую бардырып къоймай, болушлукъчулары Айдуркъуну, Обуржанны, Укуну сёзлерин да, башхача айтханда, рольларын да ойнайды. Аланы хар бирини ауазы бла редактор къыз кеси сёлешеди. Сёзсюз, былайда аны актриса хунерин белгилегре тийишлиди. Режиссёр Аккайланы Расул аны юсюнден былай айтады:

- Мени оюмума кёре, Залинача, ол жумушну кёп актёр тындыралмыкъ тюйюлдю.

«Биллячаны» хазырлагъанланы бары бла да тюбешир мурат бла аланы ишлеген жерлерине барганымда, кезиулю бериулерин хазырлай тура эдиле. Режиссёр компьютерни хайыриндан желмауузну юзгюге сыйындыргъанын кёрюп, келир жыл аны жылы болгъаны эсиме тюшюп, ангамы аталады хапар ден сордум. Ала аны юсюнден сёз барлыгъын билдирдиле.

Былайда Залинаны режиссёр бла насыбы тутханын белгилерге сюеме. Расул, кесини усталгъындан сора да, монтажникни, звукорежиссёрну ишлерин да тамамлайды. Ол ёз оюмун, редакторну умутун да биреуню кючюне, усталгъына ышнамай, кеси ачыкъларгъа амалы барды. Бериулеге къытышхан жигитлеге, алада хайырланнган суратларга да жан салып, жомакъ халлы этер ючюн, ол техниканы кючю бла тюрлю-тюрлю амалла излейди.

Аккайланы жашларыны кесини эки къызы барды. Уллучугъу Саидагъа - 5 жыл, гитчесине - эки болады. Абадан «Биллячаны» хар бериуюн да сакълагъаныны, ол, Айдуркъуну кесини шуёхуна санап, аны бла танышханын да айтадыла. Сабийни ол жилларындан башлап, дуния бла танышыргъа, жанны зат билирге итиниую бар эсе неда сюйген жигити Айдуркъуну кёрюрге сюе эсе да, аны аланда хайыры барды. Жомакъчы тартынныган баланы ич дунияны, жашауу да бай, сейирли боллугъу баямды.

Солдан онгнга: Аккайланы Расул, Тёппеланы Магомет эм Ахыляны Залина Айдуркъу бла.

Оператор Тёппеланы Магомет «Биллячада» бютюнда сюйюп ишлегенин билдиреди. Мында ол да, башха амалла излеп, Залинагъа Айдуркъугъа жан салыргъа болушхаын, керек болса, сценарийни юсюнден сёлешип, къолуна камераны андан сора алгъанын билебиз. Ол да атады. Былайда аны ол сезими да болушмай амалы жокъду.

- Мен сабийлени сюйгенин себепли алагъа аталгъан бериуге да уллу жууаплылыкъ бла къарайма. Сора Залина бла Расул жакъы адамладыла да, ала бла ишлеген тынчды, - дейди Тёппе улу.

- Мангa Расул на заманда да артыкъ сёлешмеген, ушакълагъа хазна къытышмагъан адамча кёрюнеди, - дейме.

Ол кеси уа, мыйыкъ тюбюнден ышара, тынгылайды. Сора Магомет бары бирибси ючюн да:

- Алай кёрюнеди ансы...

Телевидениянны тарыхында болгъандыла аллай бериуле – эфирге жангы чыкъгъан кезилеринде, кеслерине уллу зс бурдуруп, артда ya жокъ болуп къалгъан. «Биллячагъа» январьда юч жыл боллукъду. Тенглешдиргенде, ол кёп тюйюлдю. Алай дайым да аны бла ишлеп тургъан къауумгъа ол заманны ичинде хар материалгъа къаллай бир къыйын салгъанларын айтып англатхан къыйынды. Аланы кёллендирген, барына да кюч-къарыу, ышаныу да берип тургъан гитче къараучуланы сюймекликлери, аланы къагъытлары, бериуге жиберген суратларыдыла. Алагъа къарай, аланы авторлары къуру малкъарлы сабийле болмагъанларын айтадыла, къабартылы жашчыкъла, къызчыкъла да бардыла аланы санларында.

- Айдуркъуну суратларын ишлеп жиберигиз, ден эришиу бардыргъан эдик да, анда Балаланы Салима, Гидаланы Аминат эм Умарланы Тамерлан хорлагъандыла, - дейди Залина.

Бу къауумну ишине тийишли багъа бичгенлери да къуугандырады. Озгъан жыл Тверьде бардырылгъан эришиуде «Биллячаны» «Эм иги режиссёр иш» деген номинацияда 1-чи жерни алып къайтханды. Дагъыда КъМР-ни Жаш тёлюню эм жамаят биригиулени ишлери жаны бла министерствосуну «Эм иги сабий бериу» деген энчи саугъагъа да тийишли болгъанды.

Арт заманда «Биллячаны» жашауунда жангы ишле да бла башлагъандыла. Аланы окъуу юйлеге да чакъырадыла, сабийчикле Айдуркъу бла танышыргъа сюедиле. Нальчикни 3-чю номерли школунда малкъар тилден дерсле берген Алтуланы Зухура редакциягъа къагъыт жибергенди. Ол, анда бериуню хазырлагъанлагъа ыспас этип, хар дерсни «Биллячаны» жыры бла башлагъанларын биндиргенди (жыры авторлары поэт Ёлмезланы Муратдин бла композитор Асанланы Кулинадыла).

Бусагъатда биллячачыла Жангы жылгъа хазырланадыла. Сабийчикле бла, байрамгъа аталгъан назмуланы юйренип, гитче жомакъчыкъ да салыр муратлары барды. Сора бериую 3-жыллыгъын да белгилеريкديле.

Жарсыугъа, «Къабарты-Малкъар» къырал телевиденияны бериулерине узакъ тау элледе къараялмайдыла. Алада жашагъан сабийле «Биллячаны» кёрмегенлери аны къурагъанланы, башаланы да жарсытады. Республиканы таматалары ол кёмчилик кетерилликди деп ышандырадыла да, алай болса, бериую къараучуларына иги да къошуллукъду.

САРАККУЛАНЫ Асият.

Конференция

Жамауат жашау бла бирге

КъМКъУ-ну устазланы усталыкъларын ёсдюрген институтда «Жамауат жашауга тири къатышхан школ» деген битеуроссей конференция бардырылгъанды. Анга Север Осетия-Аланиядан, Тамбовдан, Омскеден, Иркутскеден, Москвадан эм башха шахарладан алимле къатышхандыла. Къонакъланы КъМР-ни билим бериу эм илму министрини орунбасары Валентина Наразина бла Башийланы Светлана алгъашлагъандыла.

Конференцияда сёлешгенле шёндюгю дунияда школну жамауат жашаудан айырыргъа жарамайды, дегенديле. Жаланда окъутуу иш бла чеклениую ызындан кёп палахла чыгъаргъа боллукъдула. Хар школчу не къыралда жашагъанын, анда не тюрлениуе бола тургъанларын билиргъе керекди. Ол ишни къураргъа алай къыйын тюйюлдю, дегенديле докладчыла. Хар школда да уллу актовый залла бардыла. Аланы белгили адамла бла тюбешиуледе хайыранныргъа боллукъду. Тюрлю-тюрлю диспутла бардырыргъа да онгла бардыла. Къысхасы: сабийле гитчеликлеринден окъуна билиргъе керекديле: бир проблемагъа кёп тюрлю кёз къарам боллугъун. Алайды да, алимлени оюмларына кёре, школла жамауатха эшиклерин ачаргъа керекديле.

Бусагъатда бизни республикада алты школ жамауат бла байламлылыкъларын кючлендирге ишлейديле. Ала быладыла: Тырныауузда экинчи номерли школ, Тырныауузда биринчи номерли лицей, Баксанёнокда экинчи номерли школ, Чегемде ючюнчю эм тёртюнчю номерли школла эм Звёздный элде школ. Бу школла барысы да битеуроссей портланда эсепге алынногандыла.

Устазланы усталыкъларын ёсдюрген институтну директору Нина Дмузованы оюмуна кёре, бу алчы школланы сынаулары бла башха школланы да шагъырей этергe керекди.

«Новая Евразия» фондну советнигги Р. Совдагаров жамауат бла бирге жашагъан, ишлеген школла битеу дунияда да бардыла, дегенди. Школну бу моделин эм алгъа Джон Дьюи къурагъанды. Аны оюмуна кёре, школну жашаудан айырыргъаахырысы бла да жарамайды.

«Школлада битеу байрамлагъа, концертлеге, спектакллеге, спорт ишлеге ата-анала да къатышырга керекديле. Солуу юнледе кёп ариу, сейирлик байрамла къурагъа боллукъду. Ала устазла бла ата-аналаны, битеу жамауатны да бирикдириклик-ле», - дегенди Совдагаров.

БАЙСЫЛАНЫ Марзият.

Басма

Къабарты-Малкъарны маданият жашауунда ноябрь айда уллу, магъаналы иш болгъанды - «Элбрус» китап басмада закий полгиби Къулийланы Къайсынны чыгъармаларны алтытомлугъу басмаланнганды. Аны битеу жарашдырып, редакторлукъ да этген башында айтылгъан издательствону директоруну орунбасары Додуланы Асияты. Мен, аны бла тюбешип, бу иш къалай баргъаныны юсюнден соргъанма.

«Къайсынсыз жашаргъа жарамайды»

- **Асият, бу иш къачан башланнган эди? Алтытомлукъгъа Къайсынны чыгъармалары бир тюрлю система бламы сайланнгандыла, огъесе?..**

- 2007 жылда республикада Къулий улуну 90-жыллыкъ юбилейин белгилергe хазырланнганда, правительствону къурау комитетде, тюрлю-тюрлю байрам жумушланы бардыргъандан сора да, китапларын алтытомлукъ этип басмаларгъа деген оноу да болгъан эди. КъМР-ни Жазыучуларыны союзунда, бизде да аны къайгъысын алгъадан этебиз. Кенгешин, бизге берилген алты томгъа Къайсынны чыгъармаларын ол кеси жазгъан тилде басмалап, иги да, тюз да боллукъду деген оюмгъа келген эдик.

Билгенибизча, озгъан ёмюрде Къайсынны назмулары бла поэмалары орус тилде, ючтомлукъ болуп, Москвада эки кере басмаланнгандыла – 1977 эм 1987 жыллада. Малкъар тилде уа поэтни жазгъанларыны ючтомлу жыйымдыгъы 1981-1982 жыллада чыкъгъанды.

Андан бери иги кесек заман озгъанды, жангы тёлюне келгенديле. Арт кезиуде анда-санда аны назму китаплары басмалана тургъанлыкъгъа, закий поэтни чыгъармачылыгъы бла терен, тынгылы шагъырей болургъа сюйген адамланы, бек да жаш тёлюню, онглары жокъ эди (библиотекагъа баргъанны айтмайма). Акъылманны назму чыгъармаларын ана тилибизде басмалауну аны ючюн сайлагъанбыз.

Томланы къуралыу халлары чыгъармаланы жанрларына, аланы жазылгъан заманларына кёреди. Биринчи тёрт томгъа поэтни назмулары киредиле. Тёртюнчю томда назмула бла бирге хазна къалмай поэмалары да берилediле. Ала онжеги боладыла. Сейир этерчады – Къулий улуну бир-бир чыгъармалары сау заманындан бери бирчик да къайтарылып басмаланмагъандыла биогюнге дери.

Аны ахыр ючюнчю Къайсынны орус тилде жазгъан ишлерине жоралгъанбыз: бешинчиге «Жорт, жорт гылыуым!» («Скачи, мой ослик!) деген повести бла «Кыш эди» («Была зима») деген романы, алтынчыгъа уа «Так растёт и дерево» бла «Поэт всегда с людьми» деген эсселе бла статья китаплары киргендиле.

- **Бу алтытомлукъну, Къулий улуну башха кёптомлукълары бла генглешдиргенде, айырмалылыгъы недеди?**

- Аллай шартла кёрдюк. Биринчиден, Къулий улуну чыгъармаларыны басмалау тарыхларында быллай уллу иш биогюнге дери болмагъанды. Битеу бери кирген ишле ол кеси не тилде жазгъан эсе да, ол тилде басмаланнгандыла. Ана тилине къан уста Къайсын орус тилни да бек терен билгенин окъуучу сейир–тамаша этип кёрлюкдю.

Малкъар тилде чыкъгъан китапларында, ол санда юч томлу жыйымдыгъында да, излеген чыгъарманы табар ючюн, кёп заман къоратыргъа тюше эди. Бу алтытомлукъну ахыр китабыны айгъанда битеу бери кирген чыгъармаланы алфавитте кёре толу тизмеси бериледи. Энди хар чыгъарма да къайсы томда, не бетде болгъанын терк билирге онг барды.

«Кыш эди» деген романны юсюнден кесаматчы Юрий Лукинни бир тынгылы статьясы барды. Окъуучу, ол романны терен англыпал, энчиликлерине тюшюнюп ючюн, ол статьяны 5-чи томда романны ызындан къошум халда басмалагъа тийишли кёргенбиз.

Андан сора да, бу алтытомлукъгъа Къайсынны эндиге дери бир китабында да басмаланмагъан бир къауум назмусу киргендиле. Аланы кёбюсю биринчи томдадыла. Китапха тюшгюнчю, аланы юсюнден кёплени хапарлары жокъ эди. Къайсын аланы 1945 жылда Фрунзеде жазгъанды. Аны башында не ауур, не къыйын сагъышла къайгъыланлар ала ачыкъ кёргюзтедиле. Дагъыда Къайсынны депутат блокнотунда бир жерде басмаланмагъан назмусу табылгъанды. Аны да энди окъургъа онг барды.

Къулий улуну къара сёз бла жазылгъан чыгъармаларын басмагъа хазырлагъан заманда бир-бир соруула къозгъагъан жерлерин ачыкларгъа, бирде уа тюзетирге, поэтни къол жазмаларына къараргъа тюшгенди. Аланы тилегенимде, юйдегиси Элизат бла къызы Жанна китап басмагъа келтирип берген эдиле. Бек сау болсунла.

Къайсынны поэзиягъа, поэтле бла искусствону адамларына, чыгъармачылыкъны магъанасына, жашырынлыкъларына атаугъан эсселери бла статьяларды да озгъан ёмюрню 70-чи-80-чи жыллыларындан бери къайтарылып басмаланмай тура эдиле. Быланы биринчи кере окъурукъ эди адамлагъа сукъланырчады – ала кеслерине жангы, сейирлик дунияны ачарыкъдыла.

Алтытомлукъну дагъыда бир айырмалылыгъы – ол суратладан байды. Ала да кеслери аллаларына Къайсынны юсюнден энчи хапар айтадыла. Окъуучула аны жаш заманында – урушха дери, урушну кезиуюнде – алынннган сорда да, кёп башха жерледен алгъанды: поэтни Чегемде юйюмузейиндан, Малкъар халкъны кёчгюнчюлюкню азаплыгъын сынагъан мемориалындан, поэт Бегийланы Абдуллахдан, журналист Занкишиланы Хусейинден, дагъыда башха архивледен.

- **Бизни окъуучугъа, хазна белгили болмай, ара газетледе, журналлада Къулий улуну кёп статьялары, интервьюлары басмалана тургъандыла. Алагъа уа эс бургъанмысыз?**

- Жарсыугъа, ол ишни тамамларча болмагъанды. Алгъадан окъуна белгили ораи аны битеу чыгъармалары алты томгъа сыйынмазлыгъы. Биз хазырлагъан китапла Къайсынны чыгъарманы толу жыйымдыгъы тюйюлдю. Бек аздан, аллай ишле кереклиси, илму аппаратны да эсге алсакъ, 12-15 томду. Аллах айтып, аллай ишни этер заман да келир ден ышанама. Бизни аллыбызда борчубуз а башхаракъ эди.

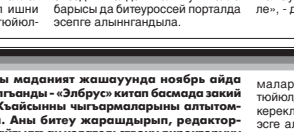

Тарковский, Александр Твардовский, Чингиз Айтматов кибик, къыралыбызны эм белгили адамлары, сейир этип, баш ургъандыла.

«Сеничала бек аздыла»,- деп Пастернак Къайсынны аны жаш заманында айтхан эди. Ол, халкъыбызны ауазы болуп, аны атындан алай сёлеше билгенди, битеу дуния аны кесини поэтине санагъанды, нек дегенде битеу адам улуну излемлери, сейирлери, къайгъылары аны ауазында эшитилгенديле.

Къайсынны атын Бишкекде орамгъа, Анкарада – шахар паркга, Индияда – школгъа, Алтайда – элге, черекге бла таугъа атагъандыла... Ол битеу дуниялы жашыды, битеу адамлагъа керекди.

Къулий улу, Шаркъны, Кюнбатышны да литературасын, суратлау искусствосун, музыкасын терен билип тургъанлай да, манга билим жетишмейди degени сейир тюйюлмюдю? Аны улуу жюрегинде тюрлю-тюрлю жерлени поэтлерине бла усталарына аллай бир сюймеклик бар эди! Аны бла бирге – ыразылыкъ да.

Кимни юсюнден жазса да – Пушкин, Лермонтов, Тютчев, Фет, Есенин, Гарсиа Лорка, бизни Кязим, гюржюлю, эрменли поэтлени – аланы сёзлерине, этген ишлерине бла уча, Къайсын кёп кере: «Ансыз жашаргъа жарамайды!» - деген оюмгъа келеди.

Мен да аны юсюнден тюз да алай айтама: Къайсынсыз жашаргъа жарамайды.

Дых тауну башына чыгъып,
жамычы
Кийип, секирсем эниште –
Бызынгыгъа,
Ёлмез эдим, къыйналмаз эдим,
ачып,
Таула ёлюм бермез эдиле
манга,-

деген Къайсын тууган жерин къалай сюе билгенди, къалай тансыкъ болгъан зди анга кёчгюнчюкде! Мен ангылагъанга кёре, ол тууган жеринден, тауларыбыздан тансыкъылъын жашаууну ахыр кюнюне дери алалмагъан эди.

Къайсынча адам дунияда болгъаны, бек да ол таулу болгъаны кёп жылланы мени сейирсиндирген да, къуандыргъан да этгенлей турады. Къадар манга аны бу алтытомлугъун чыгъарыргъа онг бергенине болмагъанча ыразыма.

Бирде Къулий улу: «Сюйген поэтин окъугъан – аны жашаугъа къайтарады», - деген оюмун айтхан эди. Келигиз, окъуюкъ, билейик, юйренейик. Къайсынсыз жашаргъа жарамайды.

Ушакъны **САРАККУЛАНЫ Асият** бардыргъанды.

Суратны автор алгъанды.

Гынтылыкъ

ХАПАР

Зайнафны биринчи кере кёргенлей окъуна, Аслан анга аралып къалды. Ол тенги бла бирге кинотеатрны аллында сюелип тура эди. Анга ким да эс бурмай къоярыкъ тюйюл эди. Ёсюмлю, субай санлы къыз. Къырлгъан къанатыча, къара къашларыны тюбюнден ойнай-ойнай тургъан кёк кёзлери къарайдыла. Аз-маз къаралдымгъа тартхан бетини чырайлылгъына къарап турлугъунг келеди. Бшарса, чыммакъ акъ тишлери, чыракъ жаннганча, жылтырайдыла. Элде угъай да, сау дуния да андан ариу болмаз деп, жаш алай сунады.

Болсада анга лакъырда этерге базынмайды. Жюрегинде уа сюймеклики оту жаннганды. Кече, кюн да, юйде, ишде да Зайнафны кёз аллындан кетмейди. Баям, ол да сезген болур эди Аслан анга бирсиледен башха тюрлю къарагъанын. Жаш заводда электрик болуп ишлерге келгенде, къыз анда бухгалтер эди.

Терк-терк тюбеше-тюбеше турадыла, алай саламлашандан башха сёзге кирмедийде. Аслан, не сылтау бла да, Зайнафха кёрюнюрге кюсейди. Бир-бирде уа: «Мен кимме аны къатында: Болмазлыкъ ишни башымдан атайым деп», - кёлюне алай да келеди.

Жарыкъ ышаргъан кибик эттенликге, Зайнафны ичинде не болгъанын, гынттысы кёкге жетгенин къайдан биллик эди сюймеклик башын хайран этген жаш. Къызны ариулугъу бла анасы, битеу жууукълары да ёхтемленнгенديле. Аны эркелетип ёсдюргендиле. Къол аязларында жюрютгенديле. Бары да аны тёгерегине чабып айланнгандыла, жашауларын-ашауларын да аны ариулугъу къурарыкъ сунуп.

Асланны Зайнафха кёзю къарагъанын эшитгенлеринде, къызны жууукълары бары да чамланнгандыла. Артыкъда бек анасы Хажидат эм аны эгечи Тасланы – университетни филология факультетинде заочно окъуй эди. Бир кюн таныш жаш, анга конверт узатып, къагъытны Зайнафгъа жибергенин билдирди. Не айтырса, къуунды, бети жарыды. Къанат битдиргенча болду, учуп кетерге хазырды! Алай письмону биринчи тизгинлерин окъугъанлай окъуна, жюреги мудахлыкъгъа айланды, чуучакъ кюнню къара тумам басханлай болду. «Сен харип, сен жарлы, кесинги манга нек тенг этесе? Кеси-кесинге кюзгюде бир къарачы. Устаз болургъа окъугъанынгы эшитгенме. Сабийлерин санга ишаннганла табылыдламы, билмейме...» - деп жаза эди Зайнафф.

Къуш ургъан тауукъча болду Аслан. Керти да, мен алай эришимеми! Бир ауукъгъа юзгюню аллында сюелгенлей турду. «Ахшы, чырайлы тюйюлме, аны кесим да билеме, алай мени хыликкя нек этеди? Заочно окъугъанымы да къайдан биледи? Кимни эсе да тили жетген болурму?» - деп да ойлады. Паспортну ичинде Зайнафны суратын жюрюте эди да, биринчи кере кёргенча, аны алады да, тюрслеп къарайды. «Керти айтады, мен анга тийишли адам тюйюлме», - деп шыбырдайды кеси-кесине...

Суратда ишленнгенча, ариу Зайнаф, районнга башха элден келип, бир организациягъа башчылыкъ этген Мухтаргъа эрге чыкъды. Насыбы тутду! Жаш къуллукъчъа бек жашлай илиннгенди. Алыкъа районда ишлей эсе да, республика даражалы къуллукъчъа кётюрюллюгюне ишексизди. Тутхучу барды. Районда биринчи тюйюл эсе да, кесин алай кёргюзтюрге сюеди. Махтанчакъды. Айхай да, аны да махтаныр бир къауум адам аны оноуна къараса! Тюбонде иномарка автомобили болса!

Район арагъа къонакъ келсе, Мухтар аны кишиге жетмейди. Сыйлайды, ашатады, ичиреди. Тартыргъа кеси да сюеди. Аллай тюбешиуле уа кёп болады. Ол заманны ичинде хар материалгъа къаллай бир къыйын салгъанларын айтып англатхан къыйынды. Аланы кёллендирген, барына да кюч-къарыу, ышаныу да берип тургъан гитче къараучуланы сюймекликлери, аланы къагъытлары, бериуге жиберген суратларыдыла. Алагъа къарай, аланы авторлары къуру малкъарлы сабийле болмагъанларын айтадыла, къабартылы жашчыкъла, къызчыкъла да бардыла аланы санларында.

- Айдуркъуну суратларын ишлеп жиберигиз, ден эришиу бардыргъан эдик да, анда Балаланы Салима, Гидаланы Аминат эм Умарланы Тамерлан хорлагъандыла, - дейди Залина.

Бу къауумну ишине тийишли багъа бичгенлери да къуугандырады. Озгъан жыл Тверьде бардырылгъан эришиуде «Биллячаны» «Эм иги режиссёр иш» деген номинацияда 1-чи жерни алып къайтханды. Дагъыда КъМР-ни Жаш тёлюню эм жамаят биригиулени ишлери жаны бла министерствосуну «Эм иги сабий бериу» деген энчи саугъагъа да тийишли болгъанды.

Арт заманда «Биллячаны» жашауунда жангы ишле да бла башлагъандыла. Аланы окъуу юйлеге да чакъырадыла, сабийчикле Айдуркъу бла танышыргъа сюедиле. Нальчикни 3-чю номерли школунда малкъар тилден дерсле берген Алтуланы Зухура редакциягъа къагъыт жибергенди. Ол, анда бериуню хазырлагъанлагъа ыспас этип, хар дерсни «Биллячаны» жыры бла башлагъанларын биндиргенди (жыры авторлары поэт Ёлмезланы Муратдин бла композитор Асанланы Кулинадыла).

Бусагъатда биллячачыла Жангы жылгъа хазырланадыла. Сабийчикле бла, байрамгъа аталгъан назмуланы юйренип, гитче жомакъчыкъ да салыр муратлары барды. Сора бериую 3-жыллыгъын да белгилеريкديле.

Жарсыугъа, «Къабарты-Малкъар» къырал телевидениянны бериулерине узакъ тау элледе къараялмайдыла. Алада жашагъан сабийле «Биллячаны» кёрмегенлери аны къурагъанланы, башаланы да жарсытады. Республиканы таматалары ол кёмчилик кетерилликди деп ышандырадыла да, алай болса, бериую къараучуларына иги да къошуллукъду.

САРАККУЛАНЫ Асият.

Эски сурат

Газетибизде уа не хапар?..

Ёз тилибизде чыкъгъан газетге жамауатыбызда сейир не заманда да уллу эди. Халкъны тарыхын, культурасын, адет-тёресин унутдурмай эсге сала тургъанны, республикада, къыралда, дунияда бола тургъан жангылыкъланы билдирген, миллетни ахшы адамларыны юсюнден айтханны къайсы злибизде да окъуучула сюйюп сакълай эдиле.

Газетни ара мюлклени агитаторлары, парткомла да ишлеринде хайырлана эдиле. Ала фермалада, ишчи бригадалада болгъан заманларында аны биргелерине алгъандыла. Солуу кезиуледе алада болгъан материалланы окъуп, аладан тийишли оюмла чыгъаргъандыла. Бу жол а алгъыннгы «Коммунизмге жол» бусагъатда «Заман» газетибиз Бызынгы злни колхозчуларында къонакъдады. Жангы номер келгенде, ала чалгъыларын да бир жанына салып, аны окъугъанга эс бёлюп тынгылайдыла.

Андан бери жарым ёмюр озгъанды. Бу адамладан дунияларын алышханла да болурла. Аллах аланы гюнях лар къурутсун, саулары бар эсе, мындан арысында да, жуукъларын къуундыра, кёп жыл жашасынла.

Сурат 1961 жылда августа алынгнды.

ОСМАНЛАНЫ Хыйса.

КЕНГЕШ

Профилактиканы эм башха салыргъа

Бу кюнледе Къабарты-Малкъар Республиканы прокуратурасында право низамны сакълаучу органланы оноучуларыны координация кенгешлери болгъанды. Аны КъМР-ни прокурору О.О. Жариков бардыргъанды.

Анга РФ-ни Следствие комитетини КъМР-де Следствие управлениясыны таматасы В.Х. Устов, Россейни Къоркъуучулугъуну федеральный службасыны КъМР-де Управлениясыны начальниги С.Л. Кменный, КъМР-де МВД-ны полициясыны начальниги К.Л. Татуев, Россейни Наркоконтролюну федеральный службасыны КъМР-де Управлениясыны начальниги Къулбайланы Р.М., РФ-ни Жууапха тартылгъанланы терсликлерине жолукъдуруну федеральный службасыны КъМР-де Управлениясыны начальниги В.В. Фёдоров къатышхандыла. Аладан сора да, кенгеше право низамны башда айтылгъан органларыны территориялы бёлюмлерини, аппаратларыны таматалары, шахарланы, районланы прокурорлары чакъырылгъандыла.

Ала барысы да, биригип, республикада законсуз наркотикле сатханлагъа, хайырланнганлагъа къажау кюрешни къалай да къыйматлы этергъе болгъуън оюзгендиле. Аны кезиуюнде бу сферада 868 аманлыкъ иш этилгени белгили болгъанды. Озгъан жылда уа ол кёрюмдю 881 эди. Аланы ачыкълау 94,7 процент болгъанды. Законсуз сатылгъан 172178 грамм наркотик затла сыйырылгъандыла. Тинтилип бошалгъан 574 уголовный иш сюдге жиберигенди. Аланы оноуларына кёре, 537 адам тутмакълыкъ сынайды.

Бюгюнлеге дери республикада законсуз наркотикле эм психотроп затла сатыуну эм хайырланыуну болумуна кёре уа, наркотиклесиз боламагъанланы саны азайгъан угъай, кёбейип барады. Аны алайлыгъына быллай шарт шагъатлыкъ этерикди. Республиканы наркодиспансерде биогонлюкде эсепде 1498 адам барды. Былтыр а ол кёрюмдю 1400-ден кёп тюйюл эди. Жангыз да быланы кесинде аллайланы къауумуна 383 адам къошулгъанды (былтыр 366). Эсепде болгъанладан ёлгенлени саны да кёбейгенди. Озгъан жылда аллай 35 жарсыуу иш болгъан эсе, аллайланы саны быйыл 47-ге жетгенди.

Быллай кюйюз ёлётте къажау кюрешни къолгъа биотонда жанты кюч бла алыргъа керек болуп турады. Бек алгъа эсгертиу-профилактика ишни игилендирирге кереклисин кенгеше къатышханла бир ауздан айтхандыла. Къабарты-Малкъар Республиканы Правительстосуну 2010 жылда 22-чи декабрьден 243-III номерли бегими бла «2011-2015 жыллагъа КъМР-де наркотикле хайырланнганлагъа эм аланы законсуз сатханлагъа къажау кюрешни комплекс мадарларыны» республикалы целевой программасын къабыл этгени анга себел болур деп ышанабыз.

Аны бла бирге республиканы право низамны сакълаучу органлары координация кенгеше наркотикле хайырланнганлагъа, аланы законсуз сатханлагъа къажау кюрешни не къадар къыйматлы болурун жалчытыр муратда тийишли бегим къабул этгендие. Анда Къабарты-Малкъаргъа наркотикле кетлиригген каналланы табыуну, жабыуну территориялы право низамны сакълаучу органла оператив-къуллукъ этиу ишлерин игилендириуню, къуручу фахмуларын ёсдюрюуню комплекс мадарларын жашауда бардырыуну юсюнден энчи айтылгъанды.

Басмагъа **ТЕММОЛАНЫ Мухадин** хазырлагъанды.

Ыйыкълыкъ гороскоп

8-чи декабрьден 12-чисине дери

Къочхарла. Сиз хар затха сакълыкъ этип къарасагъыз, кесигизни сюймегенлени битеу ишлерин къатыш-къутуш этерикзиз.

Танала. Бек тап кезиуюю. Коллективде хар ишлеригиз тап къуралыкъдыла, алай сиз кесигиз башламчыла болургъа керексиз.

Эгизле. Сезимизге артыкъ бек ышанмагъыз, ол сизни этген умутларыгъызгъа хазна жетдирсин. Бир тюрлю оноу эте туруп, мурдоргъа жаланда чыннты шартланы салыгъыз.

Айырычабакъла. Сизге ырахатлыкъ эм кесигизге ийнаныулукъ къайтырыкъдыла. Сизни ат юсюнден бир зат да тюшюраллыкъ тюйюлдю. Душманларыгъызгъа ачыугъа, хар ишигиз да тап къураллыкъды.

Асланла. Бу ыйыкъ юй жашауугъуз бла байламлы ишлени тамамлargъа тап кезиудю. Ишлеген жеригизде сизни башхала ангыламагъан заманла да тюберге боллукъдула.

**Къызла*. Башха адамлагъа жумушагъыракъ къарагъа кюрешигиз. Сизге бойсунгган адамла анга тийишлисича багъа бичеркидиле, эки керегеиги ишлеркидие.

**Базманла*. Ыйыкъ сизге аман боллукъ тюйюлдю. Эм къыйын ишигиз окъуна тынч тамамланыллыкъды, шабат юнде уа жамауат жашау бла байламлы ишде айырмалы боллукъсуз.

**Акърапла*. Коллективде боллукъ къаугъалы ишлени селейтирге къолугъуздан келликди. Тёгерегигизде адамла сизни айтханыгъызгъа тынгыларакъдыла. Ол жаны бла онгугъузну хайырланыгъыз.

**Садакъчыла*. Сизни ишигизде, энчи жашаугъузда да жетишимле сакълайдыла. Бек башыишигизни бла юйюгюзню араларында болумну тап билиудю.

**Текемюйюзле*. Ишигизде халларыгъыз къыйматлыла боллукъдула, алай юристика жаны бла кыйын ишлеге жолугъургъа боллукъсуз. Сакъ болугъуз, алайсыз жашауугъузда проблемала чыгъарла деген къорхуу барды.

**Суукъуйла*. Къуллугъугъузда ёрге кётюрюлюрге боллукъсуз неда ахшы жанына тюрлениулеге жолугъурукъсуз.

**Чабакъла*. Кесигиз айтханны къаты тутуп тохтасагъыз, ахшы эм аман ишлеге тюберсиз деген оюм барды. Тирилигигизни сакълагъыз, аны бла бирге уа, хар атламыгъызны болумгъа къарап этигиз.

Саулукъ

Кесекледен къалай къутулургъа боллукъду?

Кюз артыны ахырындан башлап хар ким да чючюрюучю кезиудю. Статистикагъа кёре, бурундан суу саркъыуну ахыры гайморитге айланады.

Кесекледен къутулургъа боллукъмуду? Андан къалай терк сау болургъа, аны къыйын формаларындан къалай къутулургъа боллукъду? Бу эм бла соруулагъа Галина Тарасова, медицина илмуланы доктору, «Россейни ФМБА-сыны Отолорингология жаны бла илму-клиника арасында ФГУ-ну бёлюмюню заведующийи, жууап береди.

- **Ауругъан адамдан «Мен аурумайма, менде бош кесекле бардыла...» деген сёзлени кёп кере эшитбиз.**

- Кесекле чыннты вирус ауруду. Ол гриппчады, жукъгъан этеди. Адамны ол артыкъ бек къыйнамай эсе да, аны жаланда бурун суу бар эсе, ол вирус аны тёгереригиндегилени температураларын кётюреди, тамакъларын аурутады, саусузлагъа башха къыйынлыкъланы да сынатады.

Генетикамы неда кийимлеми?

- **Кесекле ненча кере тийселе озмайдыла мардадан?**

- Абаданлагъа ала жылны ичинде 2-3 кере къайтып тийселе, уллу къоркъуулугъа саналмайдыла, 2-3-жыллыкъ сабийле, кесекледен 6 кере ауругъа «эркиндиле», 4-5-жыллыкъла уа – 4 кере.

Кесекледен терк-терк ауругъа баш солуу жоллары ауругъа ёч адамлагъа къоркъуу уллуду. Былайда ишни башы имунный системаны чыныгъылугъу къаллай болгъанындады. Алай кесекле кюнню халына тийишлиликде кийине билмегеннлеге терк тиедиле. Туманлы, суукъ кюнледе аякъларыны жибитсенг, тамамды кесекледен ауругъа.

- **Аурууну башланнган кезиуюнде окъуна аны къурутур ючюн, не этергъе керекди?**

- Лор-ауруула багъыуну халкъ амаллары къыйматлы болушхан аурууладан бирлеридиле. Ол себеплен а лор-ауруну белгиси биринчи эсленнгенлей окъуна, ауур дарман артиллерияны хайырланыргъа керек тюйюлдю. Суусун затланы не къадар кёп ичерге, сарымсахны бла соханны туурап, кесинге жууукъ жерге салып тутаргъа керекди – солууну айландыргъан заманда, фитонцидле ауузну, бурунну эм тамакъны ичлеринде заранлы микробла ёледиле, бурунну ичин аз-маз тузлу эм гара суула бла чайкъау да ахшы болушлукъ этеди.

Кесеклени «чирчиклерин» олсагъат окъуна ёлтюрюуню баш магъаналы мадары уа аякъланы исси суугъа сугъуп тururуду. Аякъ тюпле бурун-тамакъ тийреде рефлекторла бла къаты байламлыдыла, ол себеплен а ингирде аякъланы тап къыздырыу (8-10 минутну ичинде, сууда аны температурасын 37 градусдан 40-45 градуса дери кётюре-кётюре, тутаргъа керекди). Бу амалны тап хайырлансагъыз, эрттенликде бурунгъуз бла эркин солуу айландырлыкъсыз. Алай тамакъны чайкъауну мен хазна жаратмайма – бу процедураны этгенде, жаланда ауузну ичи (стоматологла къарагъан жер) тазаланады, тынгылауукъда безчикле эм тамакъны арт къабыргъасы (инфекция бек къыстау баргъан жер) арталлыда жууулмай къаладыла.

Болсада кесинг кесинге багъыу бир аз заманнга болушады – кесекле 10 кюнню ичинде кетмеселе, врачха кёрюнюргъ керекди. Былайда воспаление башланыргъа уллу къоркъуу чыгъады, гаймарит болургъа къоркъуулуду.

Тешергеми, огъесе катетерми?

- **Гайморитден антибиотиклени хайырланмай багъыырыгъа онг жокъду деген оюм барды.**

- Хау, кесекледен къыйын ауругъанда, бактериялагъа къажау дарманланы хайырланырыгъа керек болады. Башха кезиуледе уа багъыуну ол амаллары – исси туздан, жумуртхадан толтуругъан хурчунчукъну болушлугъу бла ингаляция этиу – иги болушмады. Алай башда айтылгъан процедураланы жаланда быллай кезиуде – адамны чархында къууш жерлеринден къан кеси аллына кете эсе (алай болмагъан бла болмагъанын адам кеси билалмайды), жарайды. Былайда уа жаланда вроч болушургъа боллукъду. Башда айтылгъан жерледен къан кеси аллына кетмей эсе уа, процедураладан башыгъызгъа хата жетерге боллукъду.

- **Гайморит ауруу бар эсе, врачла бурунну ичинде тешик этергъе керекди, деучюдюле. Ол иш этиле туруп, адам бек къыйналады, андан сора да, операцияны хатасындан кесекле биотюнда терк-терк чыгъадыла.**

- Дагъыда, операцияланы кезилеринде этилген тешикле ёмюрден ахыргъа дери жабылмай къаладыла, деп да айтадыла. Кесигиз сагъыш этигиз, ала сыннгандан сора 2-3 ай озгъандан сора, адамны бутларында уллу сюеклери окъуна, жабышып, сау боладыла, бурунну ичинде этилген эки гитче тешикчиг а, бир ай озгъандан сора, сау болуп, жабыладыла, аланы хаталарындан кесекле арталлыда тиймейдиле.

Аны юсюне да, атамы (Д.И. Тарасов Кулакъны, тамакъны, бурунну ауруулары тинтген медицина-илму излеу институтну директору болуп 27 жыл ишлегенди) юйретиую бла мен кесим да бурунну ичинде тешикле этип тургъанма, дейди Галина Тарасова. Бурунну баш жанында жыйылып тургъан ирин андан не къадар эртте кетерилсе, адамны чархыны саулугъу аллай бир терк иги болады. Бурунну ичинде тешикле этиу а гайморитни чыгъаргъан иринни не къадар терк кетиуюн жалчытады.

- «Признаниени» биринчи миллет саугъасыны лауреаты Ярославльде жашагъан Владимир Козлов ол саугъагъа гайморитден багъыуну болжалын бек азайтхан амалын жарашдыргъаны ючюн тийишли болгъанды.

- «ЯМИК» деген синус-катетер шёндю бек кенг хайырланылады. Ол, бурунну ичинде къуушлада жыйылгъан заранлы суусун затланы кетиулерине себеплик этгенден сора да, воспаление болгъан жерге дарман къыргъа онг берген приборду. Алай ол процедура бек ачытады – ичлеринде хауа турлукъ баллончукъна бурунну ичине салынадыла эм кёпдюрюледиле – ол иш жер-жерли анестезия этиуню излейди, ол процедураны бир кере сынагъан пациентлени бир-бирлери аны къайтарып этдирирге арталлыда унамайдыла. Бу багъыуну ахырына дери жетдирир ючюн а, бек азындан, 6 курсу этилгире керекди.

Багъыуну болжаллардан къысхартыуну юсюнден айтханда, адамны чархында къайсы къыйын воспаление процесни болжалы, бек азындан, 30 юн барады. Ол заманны ичинде уа адам кесикесин аяргъа эм врачны битеу айтханларын толтурун тururгъа борчлуду. Ол «алай бош» кесекледен ауруй эсе окъуна.

Лидия ЮДИНА.

«Аргументы и факты» газет.

ЖАШАУ ХАЛЛА

Бир бирлерин табыу

Хайшат эри ёлгенден сора Артурну кеси ёсдюрюргъе тюшдю. Элде энди мал туталмазлыгъын ангылап, ийнегин, къойларын да сатды. Аны битеу жарыкъ умутлары жашчыгъы бла байламлы эдиле. Бир кере кюнтюсунда олтуруп тургъанлай, шахардан къонакъбайны къызы Галина келди.

- Къалайса, Хайшат, жангыз кесинг къыйналамыса? - деп сорду.

- Да нек болама жангыз, жашым сау-саламат къадарда экеуленбиз. Аллах къурагъанладан болса, жангызым минг болур, - деди Хайшат.

- Ой, кечгинлик, кёлюнгеи тийдим, дейме. Мен не ючюн сорамма... санга Артургъа кийим, окъуу китапла сатып алыргъа къыйын болур. Мен а, билесе, интернатда ишлейме, кёз аллымда ёсер эди жашынг. Жюгюнгю женгилирек эталасм, бек къууанырыкъма.

- Ол айтханнгы неди! Мен а кесим юй мюйюшлерими санапмы жашарыкъма? Кесим ач-жаланнгач болсам да, Артурну уа апчытмам.

- Энтта да ёпкелединг. Не эсе да биогюн бир бирибизни ангылаялмайбыз. Эй школда орус, ингилиз тилни да, шахардача, иги биллик тюйюлдю жаш. Не десенг да, къайда да бирча окъутмайдыла.

- Галина, ма аны юсюнден а бек кёп сагъыгъеме. Мында кюрешип, ыштда окъуучъа киралмай къалырмы балам? Шёндю уа, ол кесинг кёресе, билимсиз адамгъа жол тапхан къыйынды.

- Да аны ючюн айтама, Хайшат, иги сагъыш эт деп. Шахарда кружоклагъа жюрюр, терк айныр.

- Ол айтханнгда да барды, алай онжыллыкъ балачыкъ менсиз туралырмы анда? Мен да ансыз мында мугурайып...

- Артур ючюн къоркъма, мен аны къатында боллукъма.

Жашчыкъ бу оноугъа бюсюремеди, алай анга тынгыламадыла. Интернатда Артурчукъ кертиси бла да иги окъуп башлады. Галина анга аналыкъ этип турду. Хайшат бек къууана эди баласы ючюн, алай аланы араларында алгъынныгъы жылыу а кетди. Энди ол юйюне къонакъгъа келгенча келеди, анасыны къатында да алгъынча хыли этмейди.

Бир кюн Хайшат: «Галина, жашым мени не бетиме, не кёзюме къарамайды. Тыш адамча болуп къалгъанды. Артхамы алып къояйым интернатдан?» - деди. «Хайшат, жюрегинги къыйнама бошуна. Жашынг улучукъ болгъанды, кеси да бир кесек ийменчеки», - деп жапсарды Галина.

Алай бир солуу кюн экиси да чай иче тургъанлай, Артур, отоугъа чабып кирип: «Спартак» къорлады бу матчда! Ура-а!» - деп Галинаны къучакълап, уппа этди. Анасы уа алайда болмагъанча... Ол кюн Хайшатны жюреги элгенди. Ол сюе эди Артур бла ачыкъ сёлеширге, алай жашы «хау», «угъай» деген сора, зат айтмайды.

- Жашым, юйге къайтырынгы сюеме. Къайтырыкъмыса?

- Угъай.

- Нек угъай? Сен Галинаны жашы тюйюлсе, меникисе.

- Школума биосюрейме.

- Ол школгъа жююргенле сенден аман тюйюлдюле. Мен да сау-саламмы бир кесим бек жунчуймма. Не дейсе?

- Угъай.

-Нек? Алай къаты болсанг, мен да боллалыкъма къаты. Сюймей къайтырса, Тейфи.

- Мен быйыл онбиринчи классдама. Окъуучъа кирирге хазырланама. Алайсыз да кетерик эдим Нальчикге.

- Ким хазырлайды окъуучъа кирирге уа?

- Галина.

- А-а...

Математикадан устаз Галина Аскербиевна кертиси бла да Артурну университетге тынгылы хазырлады. Жашы окъуучъа кирген кюн жарлы Хайшатны жашауунда бек къууанчлы кюню болду. Алай ол жарыкъ кюнде да аны жюреги сезе эди жашын тас этгенин.

Къалай сейирди: ана баласына игилик этергъе кюрешгенинде, кеси да эслемей, араларын айыргъан бетон хуна ишлет къояды. Сора ана бла бала, бир бирлерин эшитмей, сезмей къаладыла. Алай бла жюреклери сууйду.

... Ал артур окъуунъ жетишимюн бошап, ишге да кирди. Алгъынча, ыйых кюн анасына келе эди, алай энди уа машинасыны багажнигин ашдан-суудан толтуруп. Келгени бла кетгени тенг бола эди. Беш-алты жылдан фатар да алды. Ол заманда аны юйюнде башха квартира сатылгъанын эшитип, Галинагъа билдирди. Ол юйюн терк окъуна сатып, аны алды.

Аны эшитгенде, Хайшат жашына ёпкеледи. «Ангыламайма мен, Артур, сени менми огъесе Галинамы тапханын. Мен элде бир кесим жашайма, сен а – шахарда. Бу юйню сатып, ол ахчагъа ол сатылгъан фатарны манга алсанг эди уа. Бир юйде жашар эдик. Энди уа биягъы Галина къатындга, мен а – узакъда».

Ол заманлада Хайшат къаты ауруду: инсульт. Къытында айла бла адам турургъа керекди. Галина, газетледе билдириулени къыстау окъуй: «Жарсыма, Артур, бир тап туширыу табарбыз» - дей эди. Алай Артур, арсарсыз ишинден чыгъып, анасына кеси къарап баш лады. Эки ыйыкъдан сёлешалмагъан Хайшат Артурну: «Жашым...» - деп чакъырды. Жаш анасын больницадан элге эltмеди. «Бек элгендирдинг бу жол, мама. Кёз аллымда турсанг сюеме. Шёндю мени фатарымда жашай турайыкъ да, бай болсакъ, юй алырбыз, жерчиги бла».

Ана бла бала бир бирлерин тапханларын кёргенден сора, Галина башха шахаргъа кёчюп кетди.

ТАУЛУЛАНЫ Мадина.

Уручулукъ

Ырысхыбызгъа суукъ къол жетмезча

30-чу ноябрьде РФ-ни МВД-сыны Нальчикде управлениясына сёлешген тиширыу ол танымагъан адам, кюндюз фатарыны эшиклерини киритлерине ачыхла ишлетип, кирип, аны 22550 сом багъасы ырысхысын алып кетгени билдиргенди. Полиция, излеу ишни къолгъа терк алып, аманлыкъчыны тутханды. Ол эндиге дери да сюд этилген 21-жыллыкъ нальчикчиди. Уруччу аманлыкъ этгенине женгдиргенди, терслигин боюнуна алгъанды.

Бюгюнлюкде шахарны ичиндеги управлениясында къуллукъ этгенле ол тюрлю аманлыкъчылагъа къажау кюреше уллу эс бурадыла. Аны хайырындан ала бары да ачыкъланадыла. Абаданла, сабийле да кеслерини ырысхыларына суукъ къол жетмезине сакъ болургъа, эшиклени, терезелени бёкем этергъе кереклисин унутургъа керек тюйюлдюле. Алайсыз ала битеу юйлени къатларында сюелип, уручуланы келирлерин сакълап тураллыкъ тюйюлдюле.

Статистика шартлагъа кёре, гудучула аманлыкъ ишлерин кёбюсюнде пластика терезелени ылыгъын бла къысторып ачып, эшиклени бузуп неда киритлерине жарашхан ачхыла табып этедиле.

Абаданла школгъа жюрюген сабийлерине айтыпангылатсынла, ала тыш киймиллерин школда тешген заманда, ачхыла хуржуларында къшмасынла, киши къолуна бермесинле. Ала тас болдуна эсе уа, киритлени алышыгъыз. Юйден чыгъа туруп, терезелени иги бегитигиз. Кёп заманнга жууукъларыгъызгъа эltигиз. Сизни ары-бери баргъаныгъызны не къадар аз адам биленди.

Уручулукъ кёп жайыла баргъан заманда, хар юйюр да кеси башыны къорхуулугъуна къайгъырыргъа, аманлыкъчылыкъгъа къажау юрешде ич ишлени органларына болушургъа керекдиле. Ол заманда юйле аз тоналырла, гудучуланы аякъ тюплеринде от жанар.

Россейни МВД-сыны Нальчикде управлениясыны пресс-службасы.

Урушну, урунуну, Сауутланнган кючлени эмда право низамны сакълаучу органланы ветеранларыны (пенсиячыларыны) Нальчик шахар жамауат организациясы Уллу Ата журт урушну ветераны **ХОЛАМХАНЛАНЫ Абдулла-ны жашы Масхут** ёлгенини юсюнден, уллу бушуу этип, билдиреди эмда аны жууукъларына бла ахлуларына къайгъы сёз береди.

УЧРЕДИТЕЛЬЛЕ: КЪАБАРТЫ-МАЛКЪАР РЕСПУБЛИКАНЫ ПАРЛАМЕНТИ БЛА ПРАВИТЕЛЬСТВОСУ

Баш редактор
АТТАЛАНЫ ЖАМАЛ

РЕДКОЛЛЕГИЯ:
БЕППАЙЛАНЫ Муталип (баш редакторну орунбасары), КЪОНАКЪЛАНЫ Хасан (баш редакторну орунбасары), АЛИКАЛАНЫ Владимир, БИТТИРЛАНЫ Аминат, ТЕКУЛАНЫ Хауа, ТОКУМАЛАНЫ Хусейн, ТОКЪУЛУЛАНЫ Борис (жууаплы секретарь).

ТЕЛЕФОНЛА:
Редакторну приёмнайы - 42-63-01. Баш редакторну орунбасарлары - 42-38-21, 47-26-22. Жууаплы секретарь - 42-66-85.
Секретариат - 40-93-62. Корректора - 42-63-52.

РЕДАКЦИЯНЫ БЁЛЮМЛЕРИ:
Жамауат-политика бёлюм - 42-67-68,42-24-02.
Экономика бёлюм - 42-66-73.
Культура бёлюм - 42-75-82, 42-68-72.
Социальный политика бёлюм - 42-66-76, 47-27-59.
Жангылыкъла эм спорт бёлюм - 47-26-39, 42-66-71.
Письмола эм реклама бёлюм - 42-37-94.
Тилмамчла бёлюм- 47-31-28.
Сурат алыучула- 42-75-82, 42-66-76.
Бухгалтерия - 42-30-87.
Операторла - 47-26-28, 42-39-65.

Редакция авторла бла къагъыт жюрютмейди. Къол жазмалагъа рецензия этилмейди эм ала артха къайтарылмайдыла.
Газетде басмаланнган материаллада айтылгъан оюмла редакцияны оюму бла ксешмезге боллукъдула. Алада айтылгъан хар зат ючюн Россей Федерациясны Басманы юсюнден законуна тийишлиликде материалланы авторлары кеслери жууапладыла.

Редакция авторладан 400 газет тизгинден (машинка бла жазылгъан 5-6 бет) кёпюю алмайды.

Газет Басманы эм аламлы информацияны эркинликлерини къоруулау жаны бла Къабарты-Малкъар регион инспекцияда 1994 жылда 14-чю июнюда регистрация этилгенди.

Регистрация номер —II—0066. Индекс - 51532

Газетни басмагъа КъМР-ни Асламлы информация органла жаны бла къырал комитетини компьютер службасы хазыр эттенди.

Газет "Тетраграф" ООО-ну типографиясында басманлангганды. Нальчик шахар, Ленин атлы проспект, 33

Газетлени иелерине тапдырыу ючюн КъМР-ни почта связыны федеральный Управлениясы жууаплыды. Телефонла: 42-06-51, 42-19-97

Газетлени рознициагъа сатыу ючюн КъМР-ни "Роспечать" акционер обществосу жууаплыды. Телефон: 42-69-34

Номерге графикге кёре 19.00 сагъатда къол салынады. 20.00 сагъатда къол салынгганды

ГАЗЕТНИ НОМЕРИН ЧЫГЪАРГЪАНЛА:
Османланы Хыйса - дежурный редактор; Кетенчиланы Зульфия - жууаплы секретарьны орунбасары; Акушуланы Феруза (1-2-чи бетле), Зеланы Лида (3-4-чю бетле) корректорла.

Тиражы 3830 экз. Заказ № 4026

360000, Нальчик шахар, Ленин атлы проспект, 5
электронный почтасы: elbor_50@mail.ru